

Montserrat Corretger

UN LLOC PER A L'ASSAIG

D'Ors a Fuster: Per una història de l'assaig en la literatura contemporània

Gonçal López-Pampló

216 pp., 2017, València, Publicacions de la Universitat de València

La recerca que presenta López-Pampló, conseqüència de la seva tesi doctoral, suposa una fita fonamental a l'hora d'ordenar referents, sistematitzar concepcions i reflexionar sobre hipòtesis establertes entorn de l'assaig com a gènere literari. Calla un estat de la qüestió, que el llibre ofereix acompanyat del plantejament d'un programa vast de treball, que espero que obtingui el seu fruit: l'elaboració d'una història de la literatura d'idees als Països Catalans. Sobre aquesta qüestió l'autor, però, és del tot sincer des de bon començament: manifesta que no es tracta, en el cas que ens ocupa, d'assolir aquesta fita, sinó d'aportar una delimitació conceptual i un marc a partir dels quals es pugui dur a terme l'exercici d'historicitat interrogada. Per aquest motiu el lector es troba, en el cas de López-Pampló, amb un assaig adreçat envers una història d'aquest gènere. És a dir, estem d'antuvi davant una idea defensada per Joan Fuster: l'argumentació generada a partir d'idees suposa un avenç projectiu cap a l'objectiu que es vol assolir.

L'anàlisi de l'obra es fonamenta —interrelacionadament: text i context— en una lectura interna del gènere objecte d'estudi i en una d'externa. A partir d'aquesta estructura, l'estudi se centra en uns models assagístics evolutius que duen d'Eugeni d'Ors a Joan Fuster, passant per Carles Riba, Josep Carner i Josep Pla.

El vessant «en si» —intern— parteix d'una definició d'assaig basada en factors clars, eloqüents: formalització en prosa, centralitat de la subjectivitat argumentativa i plantejament de la funció social. Aquests elements serveixen alhora l'autor per a situar comparativament aquest gènere respecte dels altres tres: narrativa, poesia i teatre. Sintetitzar el camp literari a partir d'aquest focus permet de tractar gradacions pel que fa a l'abast de la producció editorial —àmplia i restringida— i, fonamentalment, diferenciar una doble tipologia d'assaig —el divulgatiu (projectiu) i el deliberatiu (introspectiu)— a partir d'una divisió de subgèneres assagístics —entre d'altres: (auto)biografia, dietari, articulisme, aforisme— que delimiten la reflexió sobre una finalitat concreta, o bé la gestada a partir de motius genèrics —la reflexió per la reflexió. Amb tot, l'assaig, sigui al voltant d'una qüestió o al voltant de generalitats, cerca, com defensa oportunament López-Pampló, d'interpel·lar el lector a fi que prengui consciència, o compromís, pel que fa al tema plan-

tejat. Tot assaig ha d'incitar a la reflexió i al posicionament, independentment de la forma expressiva materialitzada: «apel·lar al lector i comentar la participació que se n'espera» (p. 35). En definitiva, el primer capítol —anàlisi interna del gènere— suposa la culminació definitiva de l'assaig a partir d'actualització bibliogràfica, la qual, però, manté, necessàriament, plantejaments categorials dels clàssics: Bourdieu, Adorno, Lejeune —pacte de lectura entre autor, narrador i lector.

Ara bé, aquesta fita metodològica ha de ser aplicada —com s'esdevé en la recerca— al sistema literari del país a fi de destacar el que reiteradament es planteja com a funció social de l'assaig. En aquest sentit, els autors esmentats serveixen per a concretar en l'espai-temps la conceptualització d'aquest gènere literari i, alhora, per a establir la relació que es produeix entre la societat i l'escriptor com a intel·lectual. Ultra les comparacions estilístiques en l'anomenat «triangle» més sobresortint de l'assagisme català —Ors-Pla-Fuster—, López-Pampló estableix uns guiatges contextualitzadors que, aprofundits en cicles de mitjà o llarg abast, són els que acabaran per constituir la història total de l'assagisme. En aquest sentit, el criteri fixat en la tesi de López-Pampló —partir del mestratge canònic de Montaigne com a «pare fundador» de la literatura d'idees— comporta, com a repte, posar en relleu la necessària actitud autocrítica de l'escriptor a l'hora de cercar nous registres expressius a fi de desenvolupar —tot reprenent Adorno— l'«experiència intel·lectual» (p. 48).

L'exercici de l'assaig esdevé, doncs, un imperatiu categòric per a dotar de fil conductor l'obra de l'intel·lectual amb compromís cap a l'escriptura; una escriptura que a través d'aquest mode expressiu planteja interrogants i camins poc fressats per l'assagista: no hi ha certesa. I si n'hi ha, l'intent d'assajar desapareix (p. 48). L'assaig com a constant intent, que es fa i es refà, pot ser plantejat, en definitiva —com implícitament destaca Pampló en citar l'autor dels *Assaigs*—, com a «diari de filòsof», atès que la finalitat intel·lectual que hi roman —amb independència de la «traducció» divulgativa, o deliberativa— correspon al plantejament de qüestions pendents: civils, morals o epistèmiques.

I els «diaris de filòsofs» han de ser les obres assagístiques que serveixen per a establir icones argumentatives en el nostre circuit literari. Montaigne, doncs, obre la porta a la nostra historicitat. És aquí on comença l'anàlisi externa, «per a si» —projectiva—, en un context sociohistòric de la literatura filosòfica, o assagística —que articula la segona part del text. Sembla que definir les «palpitacions del temps» orsianes —sota diversos àmbits temàtics— sigui una altra manera de designar el camí de tota obra assagística del país: cada temps formula nous interrogants, de vegades, sota la forma de noves idees que requereixen replantejament —o ruptura— d'actituds i capteniments.

Aquest fet sembla comú a Carner, Riba, Pla i Fuster, per bé que sota diverses sensibilitats i formalitzacions. Així, l'estudi va acarant estats de la qüestió al voltant de cada autor segons la qüestió que els unifica: la projecció social de la literatura i el compromís de l'autor (ben delimitat en el cas de Carles Riba i del suecà). Pampló estableix aquestes traces com a senyals que han de poder ser completats —d'ençà del vuit-cents— amb aportacions periodístiques, polítiques, autobiogràfiques, la suma de les quals serveix per a elaborar un mapa conceptual de l'assaig en el nostre entorn. Tot plegat per a introduir un condicionant explicatiu fonamental: la situació de l'assaig dins el circuit literari dels anys vint i trenta (pp. 79-91) i fins a gairebé l'actualitat. De fet, establir aquesta connexió significa bastir el «nucli dur» de la història dels assagistes, atès que es tracta d'establir el marc sociocultural i polític que explica les raons de les modalitats de la reflexió projectiva i introspectiva. Així ho reconeix l'autor en evocar el sentit del periodisme polític d'Eugeni Xammar: «Aquesta història de l'assaig només es podrà completar de manera prou representativa si s'acompanya d'una panoràmica que tinga en compte l'evolució del circuit literari i de la resta d'àmbits culturals, és a dir, les diferents interseccions [...] que expliquen el desenvolupament d'una cultura» (p. 91). Aquesta hipòtesi roman a la base de totes les èpoques contemporànies (i modernes). És difícil, en definitiva, establir un abans i un després pel que fa a l'assaig, la qual cosa evidencia que caldrà allunyar-se de classificacions estantisses i, per contra, estar amatent a les diverses modalitats de les reflexions i al seu àmbit polític. Aquesta relació podria explicar indirectament les preferències literàries quant a l'assaig definides per les enquestes a la revista *Serra d'Or*. Però caldrà ampliar la recerca dels referents literaris «transdisciplinaris» a altres agrupacions d'opinió intel·lectual i política. Em refereixo, per exemple, a l'«Enquesta: ciència i política, 1960-1982» a quaranta-cinc professionals que concebien la cultura nacional com un tot integrat superador d'especialitats, amb el plantejament de tres apartats: *a*) estudis de pensament científiconatural, *b*) estudis empírics de la realitat catalana, i *c*) assaigs polítics (*Nous Horitzons*, 80 [setembre-octubre de 1982]). Les respostes constitueixen un indicador ben significatiu de les preferències de l'assaig d'acord amb un factor discriminant econòmicopolític, per bé que no s'hi limitaven. Així, s'esmenta a bastament la *Literatura catalana contemporània*, *Un país sense política* i *Contra Unamuno i els altres*, de Joan Fuster. Intensificar el valor d'aquestes enquestes —tot i partir d'un cert escepticisme pel que fa a l'establiment d'un cànon ideològic determinat— és una opció òptima per a fixar la diversitat dels arquetips assagístics. És clar que, en aquest cas, caldrà també tenir en compte la variable civico-política de cada font d'informació

—l'enquesta a *Babelia* del diari *El País* (6-X-2007)—, la qual pot arribar a reproduir estereotips que actuen com a ideologia, és a dir, que puguin ocultar la realitat assagística i, doncs, de determinats entorns intel·lectuals. Contrastar aquest tipus de fonts pot ser d'utilitat per a establir la recepció d'estudis —més enllà dels literaris, com s'encarrega de mostrar Pampló en alguns casos: Rovira i Virgili— que ajuden a ampliar el ventall de la literatura assagística en el món de les ciències socials.

Les referències a Josep Pla i Joan Fuster han exigit en el llibre de Pampló un treball de més abast i, en aquest sentit, torna a plantejar la identitat entre assagista i intel·lectual, reciprocitat evident en la prosa de no-ficció de l'autor d'*El descrèdit de la realitat*. Una identitat que comporta pensar en el sentit de la independència de l'intel·lectual, un aspecte que no es pot arribar a establir —biogràficament i políticament— en el palafrugellenc. El pensador de Sueca, en canvi —i com destaca López-Pampló—, serveix de referència per a definir l'abast de la independència de criteri com a sinònim de «no combregar amb “valors” absoluts» (p. 141), la qual cosa no comporta, és clar, l'absurda neutralitat. Tal vegada, doncs, l'estudi que comentem hauria d'haver tingut en compte *La traïció dels intel·lectuals* de Julien Benda (1927), que, com és sabut, argumenta en favor de la raó lliure del pensador davant els fets establerts sota els quals, i des de la dependència sociopolítica, caldria delimitar el pensament, és a dir, el criteri. Benda no ho permet.

La darrera part de l'estudi de Pampló tracta sobre l'estat de l'assaig entre els anys seixanta i els noranta, bloc que requereix tota una obra autònoma. I la requereix perquè d'ençà de la crisi del coneixement crític arran de la postmodernitat —origen politicointel·lectual de la postveritat— aquest gènere qüestiona les condicions futures de possibilitat de l'assaig mateix.

La darrera conjuntura que vivim planteja l'interrogant explicitat per la filòsofa Marina Garcés: «Què cal perquè perdem, d'un tot, la por a les idees?» (p. 194). La contesta a aquest interrogant planteja una situació vigent i, alhora, una hipotètica eixida. Allò que és inqüestionable és que, ara com ara, sembla que hi hagi por de pensar. Una por imposada sublimarment per les elits econòmiques i polítiques partidàries del pensament únic. Potser un panòptic controlador de l'intel·lecte. Les xarxes socials no ajuden a establir un raonament crític, condicionades per la limitació dels caràcters del missatge. I, a més, si afegim la circumstància de l'assaig en català, aleshores la perspectiva inquietant augmenta. La socialització de les idees que tenen com a punt de partença la cultura nacional a fi de projectar-la internacionalment és una *querelle* no resolta. Com ho és —a manera de plantejament— la reincidència en la temàtica nacionalitària d'una part substancial de la literatura d'idees.

D'altra banda, la progressiva asfíxia del pensament crític en les universitats genera un fraccionament imparabile del coneixement, la qual cosa impossibilita el bastiment de criteris que estructurin el fet social: els referents han estat substituïts per la tecnoestructura de les noves —intel·lectualment antigues— tecnologies, malenteses com a màxim exponent de la innovació docent i situades en el lloc que hauria d'ocupar la creació de pensament.

L'estudi de López-Pampló ofereix positivament una doble perspectiva: d'una banda, planteja un context intel·lectual i metodològic a partir del qual es poden fixar continuïtats i discontinuïtats en l'establiment d'incitacions i dubtes a partir del registre assagístic; de l'altra —allò de més relleu a hores d'ara—, qüestiona l'existència d'un lloc de reconeixement cultural per a l'assaig. De moment, la resposta no és gaire afalagadora si superem l'aparença explicativa —insuficient— dels suports de projecció —premis, editorials— i si comparem la potencialitat de l'oferta en llengües minoritzades amb l'abassegadora mecànica editorial hegemònica de les llengües amb estat. Existeix, doncs, un condicionant —indirectament— polític en la projecció de la literatura d'idees des de les nacions sense estat. Aquesta darrera qüestió hauria de ser plantejada en una panoràmica de conjunt necessària sobre l'assaig als Països Catalans, que l'estudi *D'Ors a Fuster* emmarca de manera solvent. ◀